

УДК 342.721

МАРУЩАК А.І., доктор юридичних наук, професор
МОЗОЛЕВСЬКА О.М., здобувач наукового ступеня НДІП НАПрН України

ПРОБЛЕМА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ МІСЦЕВИХ ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ ТА ЇХ СУДДІВ)

***Анотація.** У статті на прикладі місцевих загальних судів та їх суддів проаналізовано поняття та запропоновано визначення інформаційної правосуб'єктності та її складових.*

***Ключові слова:** інформаційна правосуб'єктність, інформаційна правоздатність, інформаційна дієздатність, місцеві загальні суди.*

***Анотация.** В статье на примере местных общих судов и их судей проанализированы понятия и предложено определение информационной правосубъектности и ее составляющих.*

***Ключові слова:** информационная правосубъектность, информационная правоспособность, информационная дееспособность, местные общие суды.*

***Summary.** The legal information definitions, its components and concept on example of local general courts and judges are discussed in the article.*

***Ключові слова:** informational personality, information legal capacity, information capacity, the local general courts.*

Постановка проблеми. Проблематика інформаційної правосуб'єктності є актуальною як для теорії інформаційного права України, так і з огляду на практичні питання реалізації інформаційних прав і виконання інформаційних обов'язків.

Розгляд питання про інформаційну правосуб'єктність місцевих загальних судів та їх суддів розпочнемо з аналізу теоретичних положень галузевих юридичних наук та інформаційного права щодо цієї проблематики.

У теорії права правосуб'єктність розглядають як здатність учасника суспільних відносин виступати у якості суб'єкта права, повноправного учасника правових відносин. Суб'єкт вступає у правові відносини з іншими суб'єктами, реалізує чи набуває права та виконує обов'язки, несе юридичну відповідальність. Відповідно, дослідники теорії права пропонують включати до обсягу правосуб'єктності “обумовлені нормами права правові якості суб'єкта: а) мати права та обов'язки, а у випадках, визначених законом, повноваження; б) здійснювати та/або реалізовувати (набувати, виконувати) права, обов'язки або повноваження; в) нести юридичну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків” [1, с. 17]. Дійсно, структуру правосуб'єктності складають правоздатність і дієздатність, які є основою здатності учасників суспільних відносин набувати ознак суб'єкта права і суб'єкта правовідносин, а також деліктоздатність. Правосуб'єктність формується на основі норм права, у випадку з місцевими загальними судами і їх суддями – на основі норм, закріплених у процесуальних законах, законодавстві про судову систему і статус суддів. У цих законах передбачається здатність місцевих загальних судів і їх суддів володіти і реалізовувати систему повноважень, а також нести юридичну відповідальність за неналежне виконання правових приписів.

В.Л. Костюк пропонує визначати “основними елементами структури правосуб'єктності: правоздатність; дієздатність; права та обов'язки (повноваження); деліктоздатність” [1, с. 18]. У цій роботі ми сприймаємо такий підхід.

Змістовною видається позиція А. Пасічника про те, що “до процесу визнання певного учасника суспільних відносин суб’єктом права слід ставитися надзвичайно обережно, оскільки останній, на відміну від суб’єкта суспільних відносин, отримує у розпорядження правові інструменти, що дозволяють в окремих випадках нав’язувати свою волю іншим, ініціювати застосування державного примусу, створювати нові правові норми тощо” [2, с. 30]. Дійсно, така позиція дослідника свідчить і про важливість визнання судів та суддів суб’єктами права, зокрема інформаційних правовідносин. Адже суди та судді, у тому числі місцеві загальні суди та їх судді, отримують можливість впливу на статус інших учасників інформаційних правовідносин, на формування, розвиток, а подекуди і припинення правових відносин у цілому (наприклад, при прийнятті рішення про заборону поширення неправдивої інформації, вилучення тиражу тощо). Інформаційна правоздатність місцевих загальних судів та їх суддів підтверджує необхідність визнання їх суб’єктами інформаційного права, закріплює їх здатність ефективно користуватися інформаційно-правовим статусом, реалізовувати покладені на них функції у сфері інформаційного обігу.

Загалом однозначної думки щодо поняття “правосуб’єктність”, незважаючи на значні теоретичні доробки дослідників права, немає. Доведеним вважається положення про включення до обсягу поняття “правосуб’єктність” правоздатності і дієздатності суб’єкта, дискусії ведуться щодо включення до цього обсягу деліктоздатності. У цьому дослідженні ми включатимемо до обсягу поняття “правосуб’єктність” як правоздатність, дієздатність, так і деліктоздатність суб’єкта. Зауважимо, що питання інформаційної деліктоздатності суб’єкта є не тільки малодослідженим у науці, а й потребує подальшого закріплення у матеріальному праві, особливо у контексті розвитку інформаційних технологій.

Метою статті є розкриття сутності інформаційної правосуб’єктності на прикладі таких учасників інформаційних правовідносин як місцеві загальні суди та їх судді та формулювання відповідних визначень.

Виклад основних положень. Наявність в учасників інформаційних відносин потреб у отриманні, створенні, поширенні, знищенні, розкритті, передачі певних відомостей тощо зумовлює необхідність “включення” судів та суддів у інформаційні відносини для задоволення таких потреб. Причому у випадках, коли суд чи суддя виступає суб’єктом, який має право на отримання інформації в інтересах здійснення судочинства, задовольняється інформаційна потреба суспільства і держави – наприклад, у кримінальних справах, фізичної чи юридичної особи – переважно у адміністративних, цивільних чи господарських справах.

Класичними видаються положення цивільного права щодо правоздатності і дієздатності фізичних та юридичних осіб, на основі яких варто розробляти підходи до інформаційної правосуб’єктності місцевих загальних судів та їх суддів. Так, усі фізичні особи мають цивільну правоздатність, тобто здатність мати цивільні права та обов’язки, що виникає у момент їх народження, а припиняється у момент смерті. При цьому усі особи, у тому числі і судді, є рівними у здатності мати цивільні права та обов’язки [3, ст.ст. 25, 26]. Інформаційна правоздатність фізичної особи передбачає здатність мати інформаційні права та обов’язки, тобто ті, які пов’язані з отриманням, створенням, поширенням, знищенням, захистом та іншими діями з інформацією. Інформаційна правоздатність суддів є такою ж як у будь-якої фізичної особи і виникає з моменту народження, а припиняється у момент смерті. І у цьому контексті критично оцінюємо визначені О.С. Рождественською “умови набуття особливої правоздатності в інформаційній сфері: спеціальна освіта, досягнення певного віку, призначення на

посаду, стан здоров'я, законслухняність” [4, с. 12]. Інформаційна правоздатність суддів є такою ж як і у будь-якої іншої фізичної особи, а “спеціальна освіта, досягнення певного віку, призначення на посаду, стан здоров'я” є чинниками, які впливають на обсяг правоздатності таких осіб.

По аналогії з цивільною дієздатністю фізичної особи, яка визначається як її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання [3, ст. 30], інформаційну дієздатність фізичної особи можна визначати як здатність своїми діями набувати для себе інформаційних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе інформаційні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Судді у інформаційних відносинах володіють особливою інформаційною дієздатністю, визначеною переважно процесуальними законами та законом про статус суддів. Цим вони суттєво відрізняються від інших фізичних осіб, для яких інформаційна дієздатність визначена переважно інформаційним законодавством. Крім того, така особлива (чи спеціальна) інформаційна дієздатність обумовлена порядком призначення на посаду судді, який (порядок) включає суто інформаційну стадію розміщення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на своєму веб-порталі оголошення про проведення добору кандидатів на посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів та опублікування такого оголошення у визначених нею друкованих засобах масової інформації [5, ст. 66].

Досить часто інформаційна дієздатність судді є запорукою реалізації інформаційної правоздатності будь-якої фізичної особи. Наприклад, прийняття суддею рішення і набрання ним законної сили щодо вилучення даних про фізичну особу з бази персональних даних є безумовною підставою для знищення персональних даних у базах персональних даних [6, ст. 15].

Таким чином, обсяг інформаційної дієздатності суддів суттєво відрізняється від обсягу інформаційної дієздатності інших фізичних осіб в силу того, що лише судді можуть використовувати особливі процесуальні засоби отримання, створення інформації, лише судді повноважні санкціонувати певні дії з інформацією з обмеженим доступом. Наприклад, жоден із суб'єктів інформаційних відносин, крім суддів, не може приймати рішення про розкриття банківської таємниці за зверненням фізичної особи, про проведення закритого судового засідання тощо.

У цьому контексті можемо віднести суддів до переліку осіб, які, на думку вітчизняної дослідниці О.С. Рождественської, володіють “спеціальною дієздатністю”, тобто такою, що “пов'язана зі здатністю суб'єкта мати права та обов'язки, що виникають з факту перебування на певній посаді” (журналіст, державний експерт з питань таємниць, оперативний працівник правоохоронного органу) [4, с. 9]. Хоча варто вказати на дискусійність запропонованого дослідницею формулювання поняття “особливий суб'єкт інформаційних правовідносин” – як “суб'єкт права, фізична особа, якому відповідно до закону надається більша, ніж іншим суб'єктам інформаційних відносин, можливість у реалізації права на інформацію, у зв'язку зі специфікою його професійної діяльності, спрямованої на забезпечення і гарантування повноти права на інформацію іншим суб'єктам” [4, с. 10]. По-перше, включення до суб'єктів інформаційних правовідносин, хоча й дискусійно визначених “особливими”, лише фізичних осіб не вважаємо вдалим. Оскільки спеціальною інформаційною дієздатністю володіють і окремі органи державної влади, зокрема і місцеві загальні суди, а не тільки

їх працівники. По-друге, аналізована дослідницею категорія осіб (до них включаємо і суддів місцевих загальних судів) дійсно володіє спеціальною дієздатністю, але виділяти їх з числа суб'єктів інформаційних відносин не доцільно. Адже Закон України “Про інформацію” визначає забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації одним з основних напрямів державної інформаційної політики [7, ст. 3].

Спеціальна дієздатність судді місцевого загального суду визначається тим, що він має розширені, порівняно з іншими суб'єктами, права щодо пошуку, збирання і використання інформації з найрізноманітніших джерел; право встановлювати режим доступу до інформації, наприклад, під час вирішення питання про закриті судові засідання тощо.

Інформаційну правоздатність місцевого загального суду як юридичної особи можна аналізувати, враховуючи класичні положення про цивільну правоздатність юридичної особи, яка (правоздатність) виникає з моменту створення юридичної особи і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. Цивільна правоздатність юридичної особи за теорією цивільного права прирівнюється до цивільної правоздатності фізичної особи, тобто юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині [6, ст. 91].

Інформаційна правоздатність юридичної особи, і місцевого загального суду зокрема, пов'язана із здатністю мати інформаційні права та обов'язки, тобто такі, що пов'язані з отриманням, створенням, поширенням, знищенням, захистом та іншими діями з інформацією. Інформаційна правоздатність місцевого загального суду виникає з моменту його створення, а припиняється у момент його ліквідації.

Місцевий загальний суд, як і інші юридичні особи публічного права, має особливу цивільну і інформаційну дієздатність, яка суттєво відрізняється від цивільної та інформаційної дієздатності юридичної особи приватного права. Це зумовлено тим, що правовий статус місцевого загального суду сформований на основі конституційного положення про те, що органам державної влади України дозволено лише те, що передбачено законом. Відповідно інформаційна дієздатність місцевого загального суду як здатність набувати інформаційних прав та обов'язків безпосередньо залежить від положень законодавства про судову систему та судоустрій України, процесуальних законів. Наприклад, в інформаційних відносинах місцевий загальний суд не може довільно розпоряджатися відомостями з рішень суду у цивільних, кримінальних, адміністративних справах, а також справах про адміністративні правопорушення. Інформаційна дієздатність суду обмежена порядком, передбаченим процесуальними законами, нормами щодо оприлюднення судового рішення, процедурами та умовами передачі електронних копій судових рішень до Єдиного державного реєстру судових рішень України, юридичними механізмами забезпечення доступу до публічної інформації тощо.

Інформаційна деліктоздатність місцевих загальних судів та їх суддів як складова їх правосуб'єктності – це здатність нести юридичну відповідальність за правопорушення у сфері інформаційних відносин. З огляду на правовий статус суддів та місце судів у системі органів державної влади України, їх інформаційна деліктоздатність є особливою і значно відрізняється від деліктоздатності фізичних і юридичних осіб. І це пов'язано не тільки з особливим порядком притягнення суддів до юридичної відповідальності, а й з тим, що питання відповідальності у сфері інформаційних відносин безсистемно врегульовано у вітчизняній правовій системі. І якщо суддя, інший працівник суду на

практиці може бути суб’єктом дисциплінарної відповідальності, наприклад, за ненадання публічної інформації на запит громадянина, то для місцевих загальних судів фактично відсутні будь-які норми про їх відповідальність як самостійних учасників інформаційних відносин.

На сьогодні законом закріплений порядок здійснення дисциплінарного провадження щодо судді, яке передбачає здійснення перевірки даних про наявність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, відкриття дисциплінарної справи, її розгляд і прийняття рішення органом, що здійснює дисциплінарне провадження [5, п. 1 ст. 86]. Однак таке провадження не має особливостей щодо інформаційної деліктоздатності, тобто стосується будь-яких підстав для дисциплінарного провадження щодо судді [5, ст. 86].

До суддів може застосовуватися дисциплінарне стягнення у єдиному виді догани. Законодавство, яке містить передумови деліктоздатності судді, передбачає норми інформаційного права про оприлюднення факту накладення на суддю дисциплінарного стягнення. Так, інформація про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності оприлюднюється на офіційному веб-порталі Вищої кваліфікаційної комісії суддів України і повинна містити дані про суддю, якого притягнуто до дисциплінарної відповідальності, накладене дисциплінарне стягнення та копію рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про накладення такого стягнення [5, ст. 88].

Деліктоздатність суддів місцевих загальних судів, як і інших суддів, має зумовлюватися особливістю їх професійної діяльності, більш широкими порівняно з іншими суб’єктами інформаційних відносин правами щодо отримання інформації, необхідністю забезпечення нерозголошення інформації, отриманої у судовому процесі.

Зважаючи на викладене вище, для розкриття правових засад інформаційних відносин у системі місцевих загальних судів України найбільш суттєвою є характеристика інформаційної дієздатності місцевих загальних судів та їх суддів. Для того, щоб більш повно зрозуміти сутність інформаційної дієздатності місцевих загальних судів України та їх суддів, варто вдатися до її класифікації за різноманітними критеріями.

Інформаційна дієздатність місцевих загальних судів України та їх суддів як здатність набувати інформаційних прав та обов’язків може класифікуватися у залежності від сфери її виникнення. За цим критерієм інформаційна дієздатність місцевих загальних судів України та їх суддів поділяється на інформаційну дієздатність:

- 1) у цивільних справах;
- 2) у кримінальних справах;
- 3) у адміністративних справах;
- 4) у справах про адміністративні правопорушення;
- 5) позасудову.

Якщо перші чотири види інформаційної дієздатності формуються переважно на основі норм Цивільного процесуального кодексу України [8], Кримінального процесуального кодексу України [9], Кодексу адміністративного судочинства України [10], Кодексу України про адміністративні правопорушення [11], то інформаційна дієздатність місцевих загальних судів України та їх суддів ґрунтується на нормах, закріплених у законах України “Про доступ до судових рішень”, “Про доступ до публічної інформації”, “Про звернення громадян”, “Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації” тощо [11 – 14]. Визначаємо таку інформаційну дієздатність позасудовою, оскільки місцеві загальні суди України та їх судді стають учасниками

інформаційних правовідносин, набуваючи інформаційних прав та обов’язків поза цивільними, кримінальними, адміністративними справами чи справами про адміністративні правопорушення.

За суб’єктами розрізняємо інформаційну дієздатність:

- місцевого загального суду України;
- судді місцевого загального суду України.

Суддя місцевого (у тому числі і загального) суду здійснює судочинство в порядку, встановленому процесуальним законом, а також інші повноваження, визначені законом [5, п. 1 ст. 23]. До повноважень голови місцевого суду віднесено зокрема контроль ведення в суді судової статистики, інформаційно-аналітичного забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства [5, ст. 24]

Інформаційну дієздатність місцевих загальних судів України та їх суддів пропонуємо також класифікувати за статусом суб’єкта в інформаційних відносинах, поділяючи на інформаційну дієздатність:

- суб’єкта, наділеного правом;
- зобов’язаного суб’єкта.

Зазначену класифікацію можна проаналізувати за такими прикладами. Судді місцевих загальних судів України виступають суб’єктами, наділеними правом, у відносинах з приводу отримання інформації, доказів, свідчень тощо у цивільних, кримінальних та інших справах. Також законодавство про судову систему та судоустрій України встановлює гарантії самостійності судів, зокрема і місцевих загальних, закріплюючи норми про те, що “втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою завдання шкоди авторитету суддів чи впливу на безсторонність суду забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом” [5, п. 3 ст. 6]. У таких інформаційних відносинах місцеві загальні суди наділені правом на захист від збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою завдання шкоди авторитету суддів чи впливу на безсторонність суду.

Зобов’язаним суб’єктом виступає місцевий загальний суд і його судді у інформаційних відносинах з приводу отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду судової справи конкретних фізичних чи юридичних осіб — сторін процесу, а також у відносинах щодо забезпечення права на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом інших суб’єктів, які не є стороною у справі [5, п. 1 ст. 11].

Зобов’язаним суб’єктом виступатиме суддя місцевого загального суду у інформаційних правовідносинах щодо перевірки даних про наявність підстав для відкриття дисциплінарної справи та притягнення судді місцевого суду до дисциплінарної відповідальності, яка здійснюється членом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України у порядку, встановленому Законом України “Про судоустрій і статус суддів”. Зокрема, суддя зобов’язаний забезпечити інформаційне право членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України під час здійснення перевірки ознайомлюватися з матеріалами судових справ, робити з них копії, опитувати суддів та інших осіб, яким відомі обставини вчинення діяння, що має ознаки дисциплінарного проступку [5, п.п. 2, 3 ст. 86]. Причому ненадання члену Вищої кваліфікаційної комісії суддів України інформації, а також надання завідомо недостовірної інформації тягне за собою притягнення винних осіб до відповідальності, встановленої законом [5, п. 5 ст. 86], зокрема і адміністративну.

Висновки.

Таким чином, підсумовуючи викладене, формулюємо такі визначення:

інформаційна правосуб’єктність місцевого загального суду України – це здатність місцевого загального суду України виступати у якості суб’єкта інформаційного права, учасника інформаційно-правових відносин;

інформаційна правосуб’єктність судді місцевого загального суду України – це здатність судді місцевого загального суду України виступати носієм суб’єктивних прав та юридичних обов’язків в інформаційних правовідносинах, а також нести юридичну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання своїх обов’язків;

інформаційна правоздатність місцевого загального суду України – це здатність місцевого загального суду України мати права та обов’язки, пов’язані з отриманням, створенням, поширенням, знищенням, захистом та іншими діями з інформацією;

інформаційна правоздатність судді місцевого загального суду України – це здатність мати інформаційні права та обов’язки, тобто ті, які пов’язані з отриманням, створенням, поширенням, знищенням, захистом та іншими діями з інформацією;

інформаційна дієздатність місцевого загального суду України – це здатність місцевого загального суду України набувати інформаційних прав та обов’язків у цивільних, кримінальних, адміністративних справах, справах про адміністративні правопорушення, а також у відносинах, що виникають на основі норм, закріплених у законах України “Про доступ до судових рішень”, “Про доступ до публічної інформації”, “Про звернення громадян”, “Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації” тощо;

інформаційна дієздатність судді місцевого загального суду України – здатність своїми діями набувати інформаційних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе інформаційні обов’язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розгляд інформаційних прав і обов’язків місцевих загальних судів, їх суддів та інших учасників інформаційних правовідносин.

Використана література

1. Костюк В.Л. Проблеми визначення правосуб’єктності у загальній теорії права / В.Л. Костюк // Держава і право. – 2009. – Вип. 44. – С. 14 – 19.
2. Пасічник А. Щодо поняття правоздатності суб’єкта права / А. Пасічник // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 11. – С. 28 – 31.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року : із змінами // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11.
4. Рождественська О.С. Особливий суб’єкт інформаційних правовідносин (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 / О.С. Рождественська ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2009. – 19 с.
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.10 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41. – Ст. 529.
6. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.10 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 481.
7. Про внесення змін до Закону України “Про інформацію” : Закон України від 13.01.11 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 10.
8. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.04 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40. – Ст. 492.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.12 р. // Голос України. – 2012. – № 90 – 91.
10. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.05 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35. – Ст. 446.
11. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22.12.05 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 15. – Ст. 128.
12. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.11 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 10. – Ст. 446.
13. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.96 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.
14. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : Закон України від 23.09.97 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 49. – Ст. 299.

~~~~~ * * * ~~~~~